

Janez Svetokriški, rojen v plemeniti družini kot Tobija Lionelli, kapucin, pridigar in književnik, rojen 1647 v Križu na Vipavskem. Otroška leta je preživel v rojstnem kraju, kjer je prišel v stik z očeti kapucini, ki so tedaj že bili v Križu. Še zelo mlad se je odločil za redovniško življenje v vrstah kapucinov. Po enoletnem noviciatu, ki ga je opravil na Reki, je 17 leten naredil prve redovne zaobljube in si privzel ime brat Janez Krstnik. Leta 1670 je bil posvečen v diakona in to v Gradcu nakar je postal pridigar "Provinciae Styriae concionator". Pod tem imenom je poznan iz vseh dosegljivih dokumentov. Pridigal je po veliko krajih. Kot gvardijan je služboval v Trstu (1679), Križ na Vipavskem (1682), Ljubljana (1684), Trst (1686), Novo Mesto (1688) in Gorica (1693). Z govorno besedo je uresničeval smernice tridetinskega koncila, ki je zapovedoval duhovnikom, da morajo vsako nedeljo ali na praznik govorit vernikom. S tem je uresničeval program svojega reda, ki je pridigarsko službo cenil kot svoje najplemenitejše opravilo.

Svetokriški se je še posebej izkazal. Ljudstvo ga je vzljubilo in zvesto poslušalo v vročini in mrazu, kakor sam pravi v pridigi "Slovo od Ljubljane". Tudi sobratje duhovniki so njegovo pridigarsko sposobnost zelo cenili. Mnogi od nji so ga prosili, da bi jim posodil svoje slovenske pridige, da bi jih prepisali, ali pa, da bi jih "drukat pustil". S tem si je postavil obsežen plan, ki ga je v sedemnajstih letih skoraj v celoti uresničil. Izdal je 5 debelih zvezkov pod naslovom SACRUM PROMPTUARIUM - Sveti priročnik na 2896 straneh. Prva dva zvezka sta izšla leta 1691 v Benetkah, ostali so izšli v Ljubljani. Tretji zvezek nosi letnico 1696, četrti 1700 in peti 1707. Tretji zvezek je v celoti izšel šele leta 1698, ko je škofijski cenzor podpisal dovoljenje za natis.

Oblika pridig je tematična z jasno razvidno razčlenitvijo: tema, uvod, jedro, sklep. Vsebina pridig je zelo pisana: verski nauk, oprt na Sveto pismo in cerkvene očete, se neprestano prepleta z vsakdanjim življenjem in številnimi zgodbami iz starejših in novejših avtorjev. V jeziku in pravopisu se je naslonil na knjižno tradicijo iz protestantske dobe v pomoč so mu bile Kastelčeve Observationes v Nebeškem cilju. Natisnjene so v 1. zvezku takoj za slovenskim predgovorom. Zanj je to bila edina slovnica slovenskega jezika, katera pa mu je povzročala veliko težav. Številne nedoslednosti v pravopisu, pogoste nemške tujke in narečne posebnosti kažejo, s kakšno težavo je uresničeval načelo, ki si ga je bil postavil, da bo pisal, kakor so Slovenci govorili. Delo Svetokriškega je prvo obsežnejše izvirno literarno delo v slovenski literaturi. Njegovo delo je imelo veliki vpliv na cerkveno govorništvo na slovenskem, saj je bil skoraj pol stoletja edini tovrstni priročnik v slovenskem jeziku, po katerem so mogli segati slovenski duhovniki. Še dolgo potem so pridigarski priročniki zavzemali prvo mesto v slovenski literaturi. Vsa njegova dela so pržeta z izrednim poslušom za stiske in slabosti, trpljenje in veselje ljudi. Moč stanov in vpliv plemstva sta se sicer zmanjšala zaradi absolutističnih prizadevanj habsburških vladarjev, vendar je v bistvu obstajal fevdalni red z desetino in tlako. Bremena so se celo večala zaradi neprestanih vojn in turških vpadov. Družbenega reda Svetokriški ni odkrito obsojal, odločno pa je bičal krivce, ki so jih "žlahtniki" delali ubogemu ljudstvu. S podobno ostrino obsoja trgovce in bogatejše kmete, ki izkoriščajo stisko najrevnejših in jih z oderuštvom mečejo na cesto. Kako je Svetokriški sočustvoval s poslušalci, kažejo zlasti govori o treh največjih nadlogah: kugi, lakoti in vojski, ki so kot bič zadevale zlasti preprosto ljudstvo. Ti govori so nastali v času resnične stiske. Svetokriški je nastopal s prepričljivostjo človeka, ki se zaveda svojega poslanstva. To je dajalo posebno moč njegovemu govoru. Vse njegove govore prevevata velika vedrina in krščansko veselje. Težka in resna vprašanja je znal poživiti z umirjenim humorjem. Upravičeno se govori o apologiji krščanskega veselja v pridigah Svetokriškega. S svojim izrazitim čutom za opazovanje in občudovanje narave in življenja je zapustil nekaj pravih biserov slovenske proze. Slog njegove pridige odkriva resničnega umetnika govornega in pisane besede, ki je dobro poznal umetniški okus svoje dobe in nove smeri umetniškega ustvarjanja. To je bila doba razgibanih zlatih oltarjev in prvih baročnih cerkva. Iz njegovih govorov je za tisti čas dihala nenavadna svežina v vsebini in obliki.